

vaju da su živjeli pod stalnim pritiskom i da su morali teretiti komunista van der Lubba. Ali, bjelodani dokazi govore da su za vrijeme policijske istrage i sudske rasprave počinili zločin falsificiranja i krivokletstva. Već zbog toga, oni se mimo svih dokaza brane običnim legendama i lažima» (str. 235—236).

Na liniji borbe protiv takvih revizionističkih shvaćanja nastala je ta vrlo dobra i zanimljiva knjiga.

Zlatko Čepo

*RAD SKUPŠTINE CRNE GORE 1945—1950. GODINE,
Titograd 1986, 983 str.*

Čedomir Perović i Nevenka Ilić prikupili su i stručno obradili dokumenta o radu Skupštine Crne Gore u periodu 1945—1950. godine. Izdavač je Skupština SR Crne Gore, 1986. godine.

Period 1945—1950. godine vrlo je značajan u razvitku našega društva. Veliki materijalni gubici zemlje u ratu 1941—1945, razorena njena privredna dobra, nizak kulturno-prosvjetni nivo većine naroda, bili su pogodno tlo za stihiju — anarhiju — i organizovani otpor snaga pobijeđene buržoazije, koja je bila i ostala u službi neprijatelja naroda i njegove države. Nova i mlada država morala je da se svim raspoloživim političkim sredstvima suprotstavi otporu ostataka klasnog neprijatelja, a u periodu posle 1948. godine i Staljinovom hegemonizmu. U takvim se uslovima rađao, razvijao i funkcionisao novi društveno-politički sistem, kao tekovina NOR-a i revolucije.

O tome govori ova zbirka dokumenata.

Nije bilo jednostavno upustiti se u istraživanje građe o prvim godinama poslijeratnog razvitka. To više što taj period dosad nije imao istoriografsku osnovu, čak ni onu najelementarniju. Dodatnu teškoću vidimo u činjenici da nema valjanog popisa ni fondova arhivske građe, da ne govorimo o njihovoj kritičkoj ocjeni. Štaviše, priređivači su se morali osloniti na pretežno novinske informacije i izvještaje, bez mogućnosti da ih uporede sa originalnim arhivskim dokumentima, kojih dosad nema kada je u pitanju ta tema i to vrijeme.

Suvišno je govoriti koliko je bilo teško rekonstruisati brojne sastanke, sjednice, zasjedanja Skupštine i njenih radnih tijela. A priređivači su u tome uspjeli.

Knjiga sadrži kratki predgovor u kojem je objašnjen postupak njezine izrade i sva relevantna pitanja. Kaže se da je izvorni materijal korišćen iz brojnih arhivskih ustanova širom zemlje i daju objašnjenja zašto se pretežno koristi štampom kao arhivskim izvorom: nisu sačuvane stenografske bilješke za rad skupštinskih tijela, izuzimajući rad Ustavotvorne skupštine i VI i VII redovnog zasjedanja Narodne skupštine NR Crne Gore. Isto tako se napominje da se prvi put objavljuju dokumenta iz Zbirke originalnih dokumenata Skupštine Crne Gore, te da se u posebnom odjeljku prvi put objavljuju telegrami Predsjedništva CASNO-a (dio 14). Priređivači su objasnili izbor dokumenata i njihovu selekciju. Najzad su dali potrebna objašnjenja i komentare.

Zatim slijede hronološki poredana dokumenta, koja su, inače, strukturirana u više tematski i hronološki uobličениh dijelova zbirke: 1. Četvrto zasjedanje CASNO-a; 2. Rad Predsjedništva Skupštine Crne Gore od IV do V zasjedanja; 3. Peto redovno zasjedanje Narodne skupštine NRCG (7. do 10. avgusta 1946); 4. Rad Ustavotvorne skupštine (20. do 22. novembra i 28. do 31. decembra 1946. god.); 5. Prvo vanredno zasjedanje Narodne skupštine NRCG (1. i 2. januara 1947. god.); 6. Prvo redovno zasjedanje Narodne skupštine NRCG (14. do 15. aprila i 10. do 11. jula 1947. god.); 7. Drugo redovno zasjedanje Narodne skupštine NRCG (29. do 30. avgusta 1947. god.); 8. Treće redovno zasjedanje Narodne skupštine NRCG (23. do 24. maja 1948. god.); 9. Četvrto redovno zasjedanje Narodne skupštine NRCG (20. decembra 1948. god.); 10. Drugo vanredno zasjedanje Narodne skupštine NRCG (21. do 23. januara 1949. god.); 11. Peto redovno zasjedanje Narodne skupštine NRCG (6.—7. juna 1949. god.); 12. Šesto redovno zasjedanje Narodne skupštine NRCG (16. do 17. januara 1950. god.); 13. Sedmo redovno zasjedanje Narodne skupštine NRCG (20. jula 1950. god.); 14. Knjiga primljenih depeša Predsjedništva CASNO-a i 15. Prvo vanredno zasjedanje (drugog saziva) Narodne skupštine NRCG (20. maja 1951. god.).

Na kraju je dat registar ličnih imena koji obezbjeđuje lak i brz uvid u sadržaj ove obimne zbirke dokumenata.

Priređivači ne nastoje da u mnoštvu ove vrijedne građe istaknu ono što je po njihovoj ocjeni najvažnije. Prepuštaju dokumentima da pričaju svoju priču koja je raznovrsna, zanimljiva, bogata i danasve autentična.

Tako saznajemo koji su i kojim redom pripremani normativni akti da bi se sankcionisale ostvarene revolucionarne promjene u toku NOR-a i revolucije 1941—1945. godine, ali i da bi se označili pravci daljeg revolucionarnog razvoja Crne Gore i Jugoslavije. Po toj vrsti djelatnosti može se pratiti izgradnja političkog sistema i opšta orijentacija društveno-ekonomskog razvoja. Posebno apstrofiramo dokumentaciju vezanu za donošenje Ustava NR Crne Gore posljednjeg dana 1946. godine. Potpunija analiza ovih dokumenata: Ustava, zakona, uređaba, akata i dr. nameće utisak o visokoj pravnoj kulturi njihovih tvoraca. To je, uostalom, bila bitna odlika ovoga rada i u periodu NOR-a i revolucije 1941—1945. godine kada je — za one najznačajnije odluke — rečeno da su formulisane »jezikom Komunističkog manifesta«.

Dokumenta nam kazuju da se prvih godina nakon oslobođenja 1945. godine pridaje izuzetan značaj izgradnji kapitalnih privrednih objekata: pruzi Beograd—Bar i isušenje Skadarskog jezera. Ta »dva problema su od ogromnog značaja za našu Republiku«; njihovo zapostavljanje je »i do sada kočilo naš privredni i opšti razvitak«. U 1949. godini za isušenje Skadarskog jezera opredjeljuje se 500,000.000 dinara, za izgradnju Titograda 300,000.000, a za melioraciju Bjelopavličke ravnice 280,000.000 dinara. U istom smislu zanimljivi su podaci o strukturi budžeta Republike i opština. U bužetu za 1945. godinu vlastiti su prihodi samo 9%; ostalo su dotacije iz Federacije. Stanje u 1946. godini popravlja se. Vlastiti prihodi čine 22% budžeta a za 1947. godinu se penju čak do 42%; ostalo su dotacije iz Federacije. Da se u toj zbirci mogu naći najraznovrsniji podaci, govore i ova dva primjera: Skupština NR Crne Gore »jednoglasno je odobrila« izdvajanje nekih sela iz sreza Durmitorskog i njihovo priključenje fočanskom srezu u BiH. Godine 1948. bila je 751 »pritužba«. »Priličan broj« odnosio se »na razne zloupotrebe, rasipništvo, nesavjestan i nemaran

odnos prema narodnoj imovini od strane službenih lica«. Bilo je i »grubih kršenja pozitivnih zakonskih propisa«. Radoznalost bude brojni podaci o zadrugarstvu, posebno ocjene njegovog razvoja.

Ta nam zbirka pruža dragocjene podatke o osnivanju prvih ustanova bitnih za svestrani razvoj Crne Gore, kao što su Zavod za statistiku, Pedagoški savjet, Sanitetski savjet, Elektropriivredno preduzeće Crne Gore, Preduzeće za turizam i hotelijerstvo, Narodni muzej itd. U njoj čitamo dugoročne orijentacije na planu razvoja što se posebno odnosi na prvi Petogodišnji plan razvoja Crne Gore. Tu se, između ostalog, kaže: »Radi izgradnje naših visokokvalifikovanih kadrova predviđeno je i pripremanje za otvaranje univerziteta, a već u prvom Petogodišnjem planu otvoriće se Filozofski i Medicinski fakultet u Titogradu.« Planom je predviđeno »potpuno likvidiranje nepismenosti, sva djeca dorasla za školu biće obuhvaćena osnovnim školovanjem«. Takođe je predviđeno »sniženje prodajnih cijena na malo u 1951. godini — ispod 10%/o.«

Takvih dragocjenih podataka ima mnogo u toj zbirci dokumenata. Šteta je što priređivači nijesu pratili sudbinu makar onih najvažnijih orijentacija, što ostaje zadatak novih istraživača.

Iz bogate dokumentacije te zbirke možemo da pratimo tretman i ocjenu nekih i danas vrlo aktuelnih i suštinskih pitanja našega razvoja. Tako se o nacionalnom pitanju, na primjer, kaže: »Crnu Goru i crnogorsku naciju nijesu izmislili partizani. Oni nijesu izmislili crnogorski narod — nego on postoji i valjda ne treba dokazivati da postoji. Oni nijesu izmislili istoriju Crne Gore, a ova istorija je stvorila crnogorsku naciju.« Na sličan zanimljiv način tretira se i pitanje položaja Crne Gore u federativnoj zajednici naših naroda: »Narodna Republika Crna Gora u sastavu FNR Jugoslavije nije ni država separatizma, niti nacionalne obespravljenosti. Ona je država nacionalne i narodne slobode, ona je stvaralačka organizacija za bolji život, za boljeg čovjeka, za srećnije i veselije društvo.«

Navedeni primjeri nas uvjeravaju da se iz te dokumentacije dolazi do valjanih podataka koji uvjerljivo ilustruju naša htijenja i opredjeljenja u prvim godinama nakon oslobođenja. Ona nam omogućavaju da pratimo pitanja i probleme, i iz sfere ekonomskog i nacionalnog, i iz domena izgradnje političkog sistema, učenja partije o revoluciji, pa i neke spoljnopolitičke. Pri tome mislimo na sukob sa IB 1948. godine koji se ogleda u uspješnom otporu Staljinovom hegemonizmu i iznalaženju specifičnog jugoslovenskog puta izgradnje socijalizma. Kasnije će se ispostaviti da je to bila prekretnica u odnosima komunističkih i radničkih partija.

Nesporni su kvaliteti te knjige dokumenata. Priređivači su obavili pionirski poduhvat, uspješno rekonstruišući hronologiju događaja u prvih pet godina nakon oslobođenja. To je bio, neosporno, vrlo delikatan i mukotrpan posao.

Ponekad je trebalo konsultovati sjećanja aktera događaja što, također, nije promaklo priređivačima. Uz dokumenta su često davana i objašnjenja, kojih je moglo biti više. Korigovani su neki raniji propusti i omaške koji su, kao takvi, zaživjeli u historiografiji. Kao primjer navodimo datum usvajanja Ustava NR Crne Gore. Inače, rekonstrukcija događaja data je pregledno. Najzad, najveću vrijednost toga poduhvata vidimo u tome što je na jednom mjestu prikupljena ogromna i osnovna građa, da je pregledno data i stručno obrađena. Skupštinski izvještaji između zasjedanja predstavljaju zapažene stručne radove, koji su osnova svakoga daljeg proučavanja njihovih razvojnih procesa. Najzad, da ka-

žemo kako monotoniju dokumenata razbija, a zbirku osvježava nevelik broj faksimila koji premašuju faktografski značaj.

Priredivačima su promakli i neki propusti koji su, inače, neminovni u takvim poduhvatima, pogotovu ako se nisu koristila iskustva u izdavanju zbirke dokumenata. Pri izboru dokumenata ima, istina, malo primjera da su ispuštena neka važnija dokumenta a da su opet uvrštena neka mnogo manje važna dokumenta; nema dubljih poniranja u sadržaj dokumenata i njihovu dušu da bi se vidjeli začeci kasnijih procesa ili objasnilo kako se odvijaju, zašto se neki od njih napuštaju, kakva im je bila sudbina. U tom smislu nema ni objašnjenja vanrednih zasjedanja. Nije ništa rečeno zašto su odlagana neka zasjedanja; zbirka bi dobila u preglednosti da su dokumenta označena imenom i brojem i da je na kraju dat njihov spisak. Dobro je što nijesu lektorisana. Tako je sačuvan njihov duh i duh vremena u kome su nastali; u grupaciji ovih primjedaba da navedemo i potrebu za drugim registrima geografskim i predmetnim.

Najzad da kažemo da bi mnoge od tih primjedaba bile umanjene da je nakon predgovora dat uvid u kome bi se sasvim kratko dao prikaz procesa koji su otvoreni odmah nakon oslobođenja 1945. godine i koji su trajali sve do kraja 1950. godine. Tim bi se znatno olakšao posao za širu čitalačku publiku, iako je zbirka namijenjena užem krugu stručnjaka.

Uprkos nekim propustima stručne prirode ta zbirka dokumenata koristan je izdavački poduhvat. Sa već objavljenim knjigama dokumenata o ZAVNO Crne Gore i CASNO-u ona čini cjelinu. Na jednom mjestu se sada nalazi dragocjena dokumentacija koja govori o neponovljivom vremenu iz naše prošlosti, njegovom duhu i duhu njegovih tvoraca. To je vrijeme entuzijazma i samoprijedora naroda bezgranično odanog svom revolucionarnom subjektu. To se vidi iz brojnih dokumenata bez obzira odnose li se na ratno ili poratno vrijeme. I danas može da bude poučan način kako su tada rješavani aktuelni problemi. Pri tome mislimo na uvjerenje koje se pretvara u filozofski stav i pogled na svijet — da se izlaz iz svih teškoća vidi u osloncu na vlastite snage i mogućnosti da smo udruženi uvijek jači. U svakom slučaju ta zbirka dokumenata omogućava da se lakše prati izgradnja političkog sistema koji se rađao na iskustvima »prve zemlje socijalizma« i »prve revolucije organizovane radničke klase«, ali postepeno i sve više i na osnovu vlastitog sagledavanja i videnja puta u socijalizam. Zbog toga će ona biti nezaobilazna osnova za svestranije i dublje proučavanje toga značajnog perioda u razvitku Crne Gore i Jugoslavije.

Zoran Lakić

SOVJETSKE TEORIJE PRAVA, »Globus«, Zagreb 1984. 525 str.

Svaka teorijska misao upućena je na traganje za svojim socijalnohistorijskim ishodištima i bitnim točkama vlastitog razvoja već i stoga što proučavanje prethodnih znanstvenih rezultata često omogućuje da se kompleksnije sudi i o vlastitima. Potpuno razumijevanje bilo koje razine stvarnosti (pa i intelektualne) moguće je jedino zahvaćanjem objekta u njegovom ukupnom histo-